

פרשת משפטים

תוכן העניינים

פרק כ"א

- 3 פתיחה ♦ עבד עברי
- 7 אמה עבריה
- 9 הכאת איש למוות
- 11 הכאת וקללת הורים
- 12 ענייני אדם החובל בחברו
- 13 מכה עבד כנעני
- 15 המשך ענייני אדם החובל בחברו
- 18 נזקי ממונו של אדם
- 21 דיני גניבה

פרק כ"ב

- 26 המשך דיני גניבה
- 27 המשך נזקי ממונו של אדם
- 29 פרשת השומרים
- 34 דין מפתה ♦ שלושה חייבי מיתה

35 אזהרות על הגר, היתום והאלמנה.

36 מצוות הלוואה ודיניה.

38 דינים שונים.

פרק כ"ג

43 משפטי הדיינים, השבת אבידה ומצוות פריקה.

47 איסור לחיצת גר.

48 השביעית, השבת ושלושת הרגלים.

51 הבשורה על שליחת המלאך.

52 עבודת ה' בארץ ישראל והשכר עליה.

פרק כ"ד

53 כריתת הברית עם ישראל.

58 עליית משה והזקנים אל ה'.

59 עליית משה אל ההר למשך ארבעים יום.

פרק כ"א

א. פתיחה (פסוק א) פסוק

"וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׂים לְפָנֶיךָ" (פסוק א)

פרשה זו נאמרה למשה מיד לאחר מתן תורה. באותו היום, ו' בסיון, עלה משה אל ההר ושם למד מפי ה' את המשפטים שבין איש לרעהו.

מדוע נאמרה פרשה זו מיד לאחר המעמד הגדול?

במעמד הר סיני למד העם לירא את ה', ורצה ה' ללמדנו שיראת ה' כוללת בתוכה מחוייבות לקיום משפטי ה', גם אם הם קשים ומורכבים.

ב. עבד עברי (פסוקים ב-ו) פסוק

"כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי" (פסוק ב)

חכמינו ז"ל אמרו שפסוק זה מדבר בבן ישראל שמכרוהו בית דין.

כיצד קורה שבית דין מוכרים בן ישראל?

מדובר בבן ישראל שגנב, ואין לו מה לשלם כדי להחזיר את גנבתו. ודאי יעשו דייני בית הדין מאמץ למכור אותו לאדם ירא שמים וצדיק, שיתנהג אליו ברחמנות. את הכסף שיקבלו עבור המכירה יתנוהו בית דין לאדם שהעבד גנב ממנו את רכושו.

”שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד”

באיזה אופן צריך האדון להעביד את עבדו?

הזהירה אותנו התורה בחומש ויקרא ואמרה: ”לא תרדה בו בפרך” - אסור להעביד את העבד בעבודה שאין לה קצבה (שלא קבעו לה זמן מוגבל), ובעבודה שאינו צריך לה, ואין לתת לו עבודות שאינן מכובדות ושיש בהן ביזיון, שנאמר: ”לא תעבוד בו עבודת עבד”.

וכיצד צריך האדון להתייחס לעבדו?

עליו להתנהג אליו ברחמנות כאילו הוא אחיו ולדאוג לו לכל צרכיו, וכך אמרו רבותינו: ”כל עבד עברי או אמה העבריה - חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה ובכסות (בגד) ובמדור (דירה), שנאמר: 'כי טוב לו עמך', שלא תהא אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר (לחם עם קליפה)... אתה ישן על גבי מוכין (נוצות רכות) והוא ישן על גבי התבן... מכאן אמרו 'כל הקונה עבד עברי - כקונה אדון לעצמו'”.

ועוד אמרו: ”רצה ה' שיהיה עמו ישראל אשר בחר - עם קדוש, מלא ומעוטר (מקושט) בכל מידות טובות ומעולות, והחסד והרחמים מן המידות המשובחות שבעולם, ועל כן הזהירנו לרחם על אשר הוא תחת ידינו, לגמול לו חסד”.

”וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנָם”

ה' הוציאנו ממצרים כדי שנהיה בני חורין ולא עבדים, ועל כן ציוותה התורה שיצא העבד בשנה השביעית לחופשי, ולא ישאר עבד לעולם.

”אם בגפו יבא בגפו יצא”

אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו” (פסוק ג)

📖 **”בגפו” - לבדו.**

אם העבד בא לבדו - יצא לבדו, אם היתה לו אישה - היא יוצאת עמו.

מדוע צריכה האישה לצאת, הרי רק בעלה נמכר לעבד ולא היא?

אדון הקונה עבד עברי חייב לדאוג גם לאשת העבד לכל מחסורה, ומכיון שבעלה הוא עבדו וגר אצלו, ודאי גם אשתו נשארת שם במשך היום כדי לאכול עם בעלה, להיות עמו ולעזור לו. על כן כאשר יוצא העבד מבית אדונו לחופשי, גם אשתו יוצאת עמו.

”אם אדניו יתן לו אשה...” (פסוק ד)

חכמינו ז”ל למדו שהאישה הכתובה בפסוק היא שפחה כנענית. למרות שאסור לבן ישראל לשאת אישה כנענית, ישראל הנמכר לעבד - מותר לו לקחת שפחה כנענית. כאשר העבד העברי יוצא לחופשי, האישה הכנענית וילדיה נשארים אצל האדון.

מנין למדו חכמים שלא מדובר בפסוק באישה עבריה?

נאמר: **”האשה וילדיה תהיה לאדוניה”**, ואם מדובר באישה עבריה, הרי היא אשתו של העבד, והבנים הם ילדיו, וודאי שיצאו עמו.

”ואם אמר אמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני

לא יצא חפשי” (פסוק ה)

פסוק זה מדבר על אדון רחמן שנותן לעבד בית לגור בו, מאכל ומשתה, מתייחס אליו בכבוד ולא מעביד אותו בפרך, ומשום כך העבד אוהב את אדונו ורוצה להשאר עבדו.

האם דברי העבד טובים בעיני ה'?

לא! בן ישראל צריך לרצות להיות אך ורק בן חורין ולא להיות משועבד לאחר.
בנוסף לזה: בן ישראל צריך לדבוק באישה ישראלית מזרע האבות, אברהם יצחק ויעקב, שהיו גומלי חסדים וישרים, ולא לדבוק חלילה באישה כנענית שבאה מעם שמידותיו מקולקלות.

”וְהִגִּישׁוּ אֲדֹנָיו אֶל הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוּ אֶל הַדָּלֶת...”

וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אֲזֹנוֹ בַּמֶּרְצַע...” (פסוק ו)

📖 **”האלהים”** - הדיינים, השופטים. **”ורצע”** - עשה חור.

מדוע נקראים הדיינים **”אלהים”**?

מפני שהם שופטים את משפטי ה' ואף ה' עוזר להם לדון דין אמת.
האדון מביא את עבדו לפני השופטים כדי להתייעץ אתם.
הדיינים מוכיחים אותו על רצונו להישאר עבד ולחיות עם שפחה כנענית. הם מלמדים אותו שאדם מישראל צריך להיות בן חורין ועבד לה', וצריך לחיות עם בת ישראל קדושה ולא עם כנענית מזרע ארור.
אם העבד מתעקש להישאר עבד - ירצע אדונו את אזנו.

”וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאִמָּה” (פסוק ז)

הפסוק מדבר על אב עני מאד, שאין לו כסף לקנות אוכל ובגדים לבתו ולמשפחתו ולכן נאלץ למכור את בתו לאמה. חכמינו למדונו שרק בת קטנה נמכרת (מתחת לגיל 12).

האם מעשה זה של האב ראוי הוא?

ודאי שלא! על אף מצבו הקשה, ראוי שהאב יעשה כל מאמץ להשיג כסף ומזון על ידי שיעבוד בכל עבודה, אפילו קשה ובזויה ביותר, ובלבד שלא ישלח את בתו הקטנה מביתו.

”לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֶבְדִּים”

מה כוונת פסוק זה? האם אמה עבריה לא יוצאת בשנה השביעית כמו עבד עברי?

ודאי שאמה עבריה יוצאת בשנה השביעית כדינו של עבד עברי, אלא כוונת הפסוק היא שראוי לאדון לשאת את אותה אמה לאישה, ואז לא תצטרך לצאת מביתו כי תהיה אשתו.

את המצוה המוטלת על האדון לייעד בת זו לו לאישה למדו חכמים מהפסוק הבא, שנאמר: ”אשר לו יעדה”. מצוה על האדון לייחד ולהכין אותה לו לאישה, מפני שבת זו עדיין קטנה ויש לה צער גדול על כך שאיננה בבית אביה אלא בבית זר בו היא נחשבת כשפחה.

וכך אמרו רבותינו: "שריחם ה' על העניה הנמכרת ועל אביה שנצטרך למוכרה, וציוה את הקונה אותה לישא אותה לאישה ולעשותה גברת, כי אל רחום וחנון הוא".

"אם רעה בעיני אדניה אשר לו יעדה" (פסוק ח)

📖 "יעדה" - הכינה, הזמינה.

גם אם בת זו איננה מוצאת חן בעיני האדון, ראוי שהאדון ירחם עליה ויתחתן אותה, וכך ישמח את לבה השבור. ניסיון קשה הוא זה, כיון שקשה לאדם לשאת אישה שאיננה יפה בעיניו, אך עליו להתגבר על רצונו כדי לקיים את מצוות ה'.

"והפדה"

אם האדון איננו צדיק ולא נושא אותה לאישה, ראוי שאב הבת יפדה אותה כאשר תמצא ידו מספיק כסף לשלם עבורה לאדון, וכך יוציאה לחופשי.

אף האדון צריך לסייע בפדיונה - עליו לבקש מאביה פחות כסף, מפני שעבדה אצלו עד עתה.

"לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה"

📖 "לעם נכרי" - לאיש אחר. "בבגדו בה" - שהוא בגד בה ועזבה.

אסור לאדון למכור את הבת לאיש אחר, שהרי בגד בה - עזב אותה. מכאן שאם האדון לא התחתן אותה, נחשב הדבר שבגד בה. גם האב נחשב שבגד בה, כיון ששלחה מביתו ומכרה לאחר.

”וְאִם לְבָנֹי יִיעָדְנָה...” (פסוק ט)

📖 **”ייעדנה”** - יכין אותה.

אם האדון לא רוצה לשאת אותה לאישה, מצוה עליו לתת אותה לבנו לאישה ובכך ישמח אותה. הבן יקדש אותה בכסף שקיבל אביה מאביו, וכך אמרו רבותינו: **”כי גם עם בן אדוניה תשמח ותגל”**.

📖 **”ותגל”** - תשמח.

”אִם אַחֲרַת יְקַח לָוִי” (פסוק י)

האדון שנשא את האמה לאישה, רשאי לקחת לו אישה נוספת, אך הזהירה אותו התורה שלא ישכח את האמה וידאג לה לכל צרכיה, וכך נאמר:

”שְׂאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֲנֹתָהּ לֹא יִגְרַע”

עליו לדאוג לה ל”שארה” - למזון (אוכל), ל”כסותה” - לכל הבגדים שצריכה, ואף לכל דבר הראוי לה בעונה - בזמן המתאים.

ד. הכאת איש למוות (פסוקים יב-יד) פס

”מִכֶּה אִישׁ וְיָמַת מוֹת יוֹמָת” (פסוק יב)

אדם שהרג איש מקבל את העונש החמור ביותר - מוות, ואפילו אם ירצה לשלם את כל כספו וכל רכושו ואף להיות עבד למשפחת הנהרג כל ימיו - אין לשמוע לו, כי אין כפרה למעשהו הנורא רק במיתתו.

”וְאִשֶּׁר לֹא צָדָה וְהֵאֱלָקִים אָנָּה לְיָדוֹ

וְשִׁמְתִי לָךְ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׂמָּה” (פסוק יג)

📖 "לא צדה" - לא ארב. "אנה" - הזמין.

הפסוק מדבר על אדם שהרג את חברו בשגגה - הוא לא ארב לו ולא התכוון להורגו, ולמרות זאת עליו לברוח לעיר מקלט, מפני שגואל הדם - הקרוב של הנהרג - ירצה להרגו. למרות שמדובר באדם שהרג בשגגה, בפרשת מטות קראה לו התורה רוצח, מפני שאדם צריך להזהר ולהסתכל היטב היטב כאשר הוא עושה דבר שעלול לפגוע במישהו.

מדוע זימן ה' לאדם זה, שלא עשה דבר, שימות?

ה' לא גורם לאדם שימות בלי שעשה דבר. מדובר כאן במקרה שאדם זה שנהרג, הרג פעם **במזיד**, אך כיון שלא ראו עדים את מעשהו - הוא לא קיבל את עונשו.

מדוע זימן ה' לזה שהרג בשוגג, שיכשל בהריגה זו?

מדובר במקרה בו גם ההורג הרג פעם **בשגגה** ולא נענש, כיון שלא היו עדים. עכשיו הענישו ה' וגרם שיצטרך לברוח לעיר מקלט.

ה. הכאת וקללת הורים (פסוקים טו, יז) כח

”וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת...”

וּמַקְלֵל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת” (פסוקים טו, יז)

היתכן שבן יכה או יקלל חס וחלילה את הוריו?!

ודאי שלא! ובן שעשה דבר נורא זה - חייב עונש מוות. חכמינו למדו, שהבן חייב עונש מוות רק אם היכה הכאה שיש בה חבורה (שהוציא מהם דם) או קילל בשם ה', וגם על אלו חייב רק אם היו עדים שהתרו בו (הזהירו אותו) לפני המעשה שעשה.

כיצד צריך בן להתנהג לאביו ולאמו?

אמרו רבותינו שהבן צריך להזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם, שהשווה אותם הכתוב לכבודו ולמוראו ויתברך שמו. "ועד היכן מוראם? היה הבן לבוש חמודות (בגדים יפים) ויושב בראש הקהל, ובאו אביו או אמו וקרעו את בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו - לא יכלים (יבייש) אותם ולא יצער בפניהם ולא יכעס על ידם, אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שצויה בכך".

עד כדי כך צריך הבן להזהר בכבוד הוריו, שהרי הם הולידו אותו, גידלו אותו וקיימו אותו.

א. ענייני אדם החובל בחברו (פסוקים יח-יט, כב-כה) כח

”וכי יריבין אנשים והכה איש את רעהו

באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב” (פסוק יח)

”רעהו” - חברו.

כשמתחילים במריבה ונותנים לכעס להתפרץ, אי אפשר לדעת מה יקרה, ובלי שרוצים ומתכוונים אפשר לפגוע בשני עד שיפול למשכב ומרוב חולשה וחולי לא יוכל לעבוד.

”אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה

רק שבתו יתן ורפא ירפא” (פסוק יט)

המכה צריך לשלם לחברו דמי שבת, כלומר - לשלם כסף על כך שחברו יושב בבית, שובת ממלאכתו ומפסיד את דמי עבודתו. הוא גם צריך לשלם לו כסף עבור רופא שירפאהו (ריפוי).

ישנם תשלומים נוספים שצריך החובל לשלם לרעהו.

מהפסוקים הבאים נלמד שמשלם גם נזק (תשלום על הנזק שגורם לגופו של חברו) וצער (תשלום על הכאב שהכאיב לחברו בהכאתו), ובספר דברים נאמר שמשלם גם בושת (התשלום על הבושה שגרם לחברו בהכאתו), הרי שהמכה את חברו חייב בחמשה דברים: נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת.

כאשר ישלם המכה תשלומים אלו יבין את חומרת מעשהו וילמד שלא לעשות מעשה זה יותר.

האם בתשלומים אלו גמר המכה לכפר על מעשהו הרע?

המכה צריך להתחרט על מעשהו ולבקש סליחה ומחילה מהנפגע, וכך אמרו חכמינו ז"ל: "אף על פי שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו (מחילה)".

המכה צריך גם לשוב בתשובה ולבקש מחילה מה' על שעבר על מצוותו הכתובה בתורה.

מפסוק זה לומדים חכמינו ז"ל דבר נוסף: שלא יאמר אדם אתפלא לה' שירפאני ולא אלך לרופא, אלא מצוה להתאמץ ככל שאפשר כדי ללכת לרופא, ויחד עם זאת להתפלל לה' שירפא את החולה ממחלתו.

ז. מכה עבד כנעני (פסוקים כ-כא) ❧

"וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשִׁבְטוֹ..." (פסוק כ)

📖 "אמתו" - שפחתו. "שבט" - מקל.

על איזה עבד מדבר הפסוק?

מהמילים "כי כספו הוא" (פסוק כא) למדו חכמים שמדובר בעבד כנעני, שהרי רק עבד כנעני הוא כספו ורכושו של האדון. עבד עברי לעומת זאת הוא ברשות עצמו, ורק נמכר לעבודה. עבד כנעני הוא גוי שטבל ונימול לשם עבדות, ואיננו גר גמור שחייב בכל המצוות כיהודי, אלא חייב במצוות כמו אישה.

כיצד צריך האדון להתנהג עם עבדו הכנעני?

האדון צריך להתנהג כלפי עבדו בחמלה וברחמנות, כאילו הוא אחד מבני משפחתו, ולהזהר שלא להכותו מכות אכזריות.

כיון שהעבד נחשב קנין כספו ורכושו של האדון, מותר לאדון להכות אותו לפעמים כדי לחנכו, אך כמובן לא מכות שעלולות להמית. אם האדון היכה את העבד והוא מת, האדון חייב מיתה, שנאמר:

”נָקָם יִנְקָם”

כלומר האדון נהרג על פי בית הדין על שהרג את עבדו.

”אִךְ אִם יוֹם אֶל יוֹמִים יַעֲמֶד” (פסוק כא)

📖 **”אך”** - אבל. **”יעמד”** - יתקיים, יחיה.

אם העבד לא מת מיד לאחר המכה, אלא לאחר יום או יומיים:

”לֹא יִקָּם כִּי כִסְפוֹ הוּא”

📖 **”לא יקם”** - לא ינקם, לא יומת.

אם העבד מת יום או יומיים לאחר שהוכה, יתכן שלא מת מהמכה, אלא ממחלה או מסיבה אחרת, ולכן האדון אינו חייב מיתה.

ח. המשך ענייני אדם החובל בחברו (פסוקים כב-כה) כח

”וְכִי יֵצֵאוּ אֲנָשִׁים” (פסוק כב)

📖 "ניצו" - יריבו.

התורה ציוותה את בני ישראל "ואהבת לרעך כמוך", והזהירה: "לא תשנא את אחיך בלבבך", כלומר גם אם גרם האחד צער ונוק לחברו, צריך חברו להתגבר על כעסו ולפתור את הבעיה בלי מריבה. פסוקנו מדבר על אנשים שנכשלו ובכל זאת רבו.

”וְנִגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וַיֵּצֵאוּ יְלָדֶיהָ”

📖 "נגפו" - דחפו.

המריבה גרמה לפגיעה קשה באישה מעוברת שעברה ברחוב, והעובר שבבטנה מת.

”עֲנוֹשׁ יַעֲנֵשׁ בְּאִשֶּׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים”

📖 "ישיית" - ישים. "פללים" - שופטים.

המכה ישלם לבעל האישה סכום גדול של כסף - לפי מה שישומו (שיקבעו) הדיינים. תשלום זה גם יגרום למכה ללמוד להזהר יותר לא לעשות מעשה זה שוב.

האם התשלום לבדו מכפר?

ודאי שלא! על המכה להתחרט על מעשהו ולבקש סליחה מהאישה ומבעלה על מעשהו הנורא עד שישלחו לו, ואחר כל זאת לא יכופר לו עד שישוב בתשובה ויבקש סליחה גם מה' על שעבר על מצוותו.

לפעמים מריבה גורמת לדבר קשה הרבה יותר - דבר שלא התכוונו לו
- היא גורמת לאסון :

”אם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש” (פסוק כג)

📖 **”תחת”** - במקום.

אם חס וחלילה קרה אסון והאישה מתה מהמכה, יש להמית את
המכה על כך שפגע בנפש האישה והרגה.

האם כוונת הפסוק שהמכה ייהרג על ידי בית דין, הרי הוא פגע
באישה בלי כוונה?

אכן נחלקו התנאים בשאלה זו : לדעת חכמים - המכה נהרג על ידי
בית דין מפני שהתכוון להרוג את חברו, ואילו לדעת רבי שמעון -
המכה לא נהרג כי לא התכוון להרוג את האישה, וכוונת הפסוק
במילים ”ונתתה נפש”, שהמכה נותן כסף רב לקרובי האישה.

”עין תחת עין” (פסוק כד)

אם המכה פגעה חלילה בעין של האישה והיא נתעוורה, ראוי היה
מצד הדין להוציא למכה את העין - מידה כנגד מידה, אבל ה' מסר
למשה בעל פה, שלמעשה אין מוציאין את עינו של המכה, אלא עליו
לשלם את דמי העין.

האם על ידי תשלום זה תהיה למכה כפרה שלמה?

לא! הוא צריך לבקש סליחה מהאישה וממשפחתה ולבסוף מה'.

"בְּוִיָּה תַּחַת בְּוִיָּה" (פסוק כה)

גם כאן כוונת התורה היא לחייב את גורם הכווייה לשלם כסף על הכווייה שעשה, ולא לעשות לו כווייה בגלל הכווייה שהוא עשה.

איזה תשלום יתן, הרי לא שבר שום אבר כמו עין, שן, יד או רגל, שאפשר להעריך את שוויים?

מכאן למדו חכמים על חובת התשלום שחייב אדם לשלם על צער שציער את חברו. למרות שלא שבר לו אבר, צריך לשלם לו על הצער והכאב שגרם לו.

ט. נזקי ממונו של אדם (פסוקים כח-לו; פרק כב, ד-ה) כח

שור שנגח אדם:

”וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וּמָת...”

וּבַעַל הַשׁוֹר נָקִי” (פסוק כח)

📖 "נקי" - פטור.

האם בעל השור נקי מחטא ופשע?

ודאי שפושע הוא בכך שלא שמר על שורו, אך כוונת התורה לומר שהוא נקי מעונש מוות מפני ששורו הרג ולא הוא, ואדם נידון בבית דין למוות רק אם הוא בעצמו הרג.

בפסוק זה מדובר על שור שהרג פעם אחת בלבד והוא נקרא שור תם, אם כן מדוע מענישים את בעליו וסוקלים את שורו?

מפני שכל אדם יודע ששור הוא בהמה חזקה ומסוכנת שעלולה לנגוח. על כל אדם לשמור את שורו היטב היטב - לבנות סביבו גדר גבוהה וחזקה ולנעול כראוי את שעריה.

”וְאִם שׁוֹר נִגַּח הוּא מִתְמַל שְׁלֵשָׁם...” (פסוק כט)

שור שנגח כבר פעמיים וכעת נוגח פעם שלישית, והזהירו עדים את בעליו לפני המעשה שישמור את שורו, שור זה נקרא - "שור מועד". במקרה ששור כזה נגח, בעליו צריכים לקבל עונש חמור על שפשעו ולא שמרו על השור המסוכן והמזיק ובגללם הוא המית אדם. ומה ענשם? נאמר:

”הַשׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעֵלְיוֹ יוֹמֵת”

האם כוונת הפסוק לומר שבית הדין ימיתו את בעל השור?

חכמינו ז”ל לימדו אותנו בתורה שבעל פה שכוונת הפסוק לומר שבעל השור ימות בידי שמים, כלומר שה' ימית אותו בזמן שירצה.

בלא דברי חכמינו ז”ל אלו היינו טועים בהבנת הפסוק וחושבים שהבעלים באמת חייב מיתה, אולם חכמינו למדו מפסוק אחר שדייני בית דין לא הורגים אדם שלא הרג בעצמו בגלל הריגת שורו.

”או בן יגח או בת יגח כמשפט הזה יעשה לו” (פסוק לא)

מה באה התורה לחדש בפסוק זה, הרי כבר נאמר לפני שני פסוקים ”והמית איש או אשה?”

פסוק זה בא ללמדנו על שור שנגח ילד קטן או ילדה קטנה, שמי שפשע ולא שמר על שורו והשור המית ילד או ילדה, נענש באותה החומרה בה נענש בעל שור שהמית איש גדול.

נזקי בור:

”וכי יפתח איש בור... ולא יכסנו...” (פסוק לג)

התורה מלמדת אותנו שאדם מחוייב לשמור על ממונו שלא יזיק. משום כך חייב בעל הבור לכסות היטב את הבור שכרה, כדי שלא יגרם לאחרים נזק.

”בעל הבור ישלם...” (פסוק לד)

אם נגרם נזק כתוצאה מהבור באשמת בעל הבור, התורה מחייבת אותנו בתשלום על הנזק (גם כדי לתקן את הנזק שנגרם וגם כדי ללמד את המזיק ואת כל הציבור, שיש להזהר על ממונו של הזולת).

שור שנגח שור:

”וְכִי יִגַּף שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ וַיָּמָת

וּמָכְרוּ אֶת הַשׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כַּסְפוֹ” (פסוק לה)

📖 "יגף" - ידחוף. "רעהו" - חברו. "וחצו" - יחלקו לשניים.

מדוע משלם בעל השור המזיק רק חצי מכספו, הרי שורו הרג את שור רעהו, ומדוע לא ישלם על כל השור?

פסוק זה מדבר על שור תם שנגח בפעם הראשונה, ולכן אינו מתחייב לשלם על השור, ואף על פי כן חייבה אותו התורה לשלם חצי נזק, כיון שלא שמר עליו כראוי.

לדוגמא: שור ששווה שלוש מאות שקלים שנגח שור ששווה מאה שקלים, ישלם חמישים שקלים (בפסוק נאמר "וחצו את כספו", כיוון שהפסוק מדבר בשני שוורים ששוויים שווה).

”או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם

ולא ישמרנו בעליו שלם ישלם שור תחת השור...” (פסוק לו)

📖 "תחת" - במקום.

אם השור נגח בפעם השלישית - הוא נקרא "שור מועד" ומשלם נזק שלם, מפני שהבעלים היה צריך לשומרו היטב היטב.

י. דיני גניבה (פסוק לז- פרק כב, פסוק ג) כח

”כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׁה וּטְבָחוֹ אוֹ מִכְרוֹ

חֲמִשָּׁה בְּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֵאֵן תַּחַת הַשֶּׁה” (פסוק לז)

📖 "וטבחו" - ושחטו.

נוכל לתאר לעצמנו מה עובר על אדם שנגנב שורו או שיו, ומה עובר על משפחתו. ודאי הם מצויים בצער רב, נגרמת להם עוגמת נפש ולעתים אף פגיעה קשה בפרנסה.

היתכן שבן ישראל יעבור על מצוות ה' ויגרום צער כה גדול לאחיו מבני ישראל?!

לצערנו, ישנם אנשים הנכשלים בגניבה. אם אדם נכשל ועבר על איסור גניבה הוא נענש בעונש חמור - עליו לשלם פי שניים ממה שגנב, כפי שנאמר בפסוק ג' "משור עד חמור... שנים ישלם".

למדנו שגנב צריך לשלם פי שניים, והנה בפסוקנו רואים שגונב שור או שה משלם פי ארבעה או חמשה - מדוע?

הפסוק שלנו מדבר על אדם שלא רק גנב את השור, אלא גם טבח (שחטו) או מכרו, ולכן משלם הרבה יותר.

דין זה הוא גזירת הכתוב מיוחדת שנאמרה דווקא בשור ושה, ובאמת על כל בעל חיים אחר שנגנב ונטבח, משלם הגנב פי שניים ולא יותר.

עדיין צריך להבין, מדוע חילקה התורה בין שור לשה ואמרה שעל שור שנגנב ונטבח, צריך הגנב לשלם פי חמשה ואילו על שה שנגנב ונטבח צריך הגנב לשלם רק פי ארבעה. חכמינו הסבירו, שאדם שגנב

שור ומכרו, גרם נזק גדול יותר מאדם שגנב שה, מפני שהפסיד לבעליו את העבודה שעשה עם השור (כמו חרישה).
וכך אמרו: "בא וראה כמה גדולה כוחה של מלאכה: שור שביטלו ממלאכתו - משלם חמשה, שה שלא ביטלו ממלאכתו - ארבעה".

מקורות לפרק כ"א

פסוק ב': פרשתנו מדברת בעבד עברי שמכרוהו בית דין - רש"י על פי חז"ל.

עבודת פרך - עבודה שאין לה קצבה ושאיננה לצורך - רמב"ם (עבדים א, ו): "מכאן אמרו חכמים שלא יאמר לו עדור תחת הגפנים עד שאבוא, שהרי לא נתן לו קצבה... וכן לא יאמר לו חפור מקום זה והוא אינו צריך לוי".
האיסור להעביד עבד בעבודת ביזיון - רמב"ם (שם, ז): "כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבידו בדברים בוזים, שהם מיוחדים לעשות העבדים, כגון שיוליך אחריו כליו לבית המרחץ או יחלוץ לו מנעליו".
ההתנהגות הראויה לעבד עברי - רמב"ם (שם, ט) ובספר החינוך (מצוה מב).

פסוק ג': חיוב האדון במזונות אשת העבד ובניו - קידושין כב ע"א: "כיוצא בדבר אתה אומר: 'אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו' - אמר רבי שמעון: אם הוא נמכר, אשתו מי נמכרה? מכאן שרבו חייב במזונות אשתו". וברש"י: "וכי מי הכניסה שתצא? אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו".
האישה באה לאכול בבית האדון - רלב"ג: "כי היא תכנס גם כן בבית האדון להזין".
הרגילות של אשת העבד בבית האדון - העמק דבר: "ורק בהיות אישה נמכר לעבד, מסתמא היא גם כן רגילה בית אדוניהו והוא זן אותה ומפרנסה".

פסוק ד': "אם אדוניהו יתן לו אשה" - הכוונה לכנענית - רש"י: "מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית...".

פסוק ה': דברי העבד שרצונו להישאר, אינם רצויים - רש"י בשם המכילתא: "ואם מוכר עצמו - אוזן ששמעה על הר סיני יכי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון, תרצע".

פסוק ו': הבאת העבד לדיינים שיתנו לו עצה - רש"י: "אל האלהים - לבית דין, צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לוי".

תוכחת הדיינים לעבד - על פי העמק דבר: "שיוכיחנו ויעמידנו על דרך הישר שאין כדאי בשביל אהבת אישה כנענית ובנים זרים לקפח כבודו... וכדומה דברי תוכחה".

פסוק ז': מכירת הבת לאמה רק כשהעני - רמב"ם (עבדים ד, ב): "אין האב רשאי למכור את בתו אלא אם כן העני ולא נשאר לו כלום - לא קרקע ולא מטלטלין ואפילו כסות שעליו".

האב צריך לעשות מאמץ שלא למוכרה - על פי רש"י לפסוק ח': "וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה".

מצוות יעוד מתוך רחמים על האמה - ספר החינוך (מצוה מג): "משרשי מצוה זו, שריחם ה' על העניה הנמכרת ועל אביה שנצטרך למכרה וציוה את הקונה אותה לישא אותה לאישה ולעשותה גברת כי ה' חנון ורחום הוא".

פסוק ט': מצוות יעוד לבן כדי לשמחה - ספר החינוך שם: "ואם אין הקונה חפץ בה לעצמו שישיאנה לבנו כי גם עם בן אדוניה תשמח ותגלי".

פסוק י"ג: ה' הזמין לידי ההורג בשגגה רוצח במזיד - רש"י.

פסוק ט"ו: עד היכן מוראם של ההורים? - קיצור שולחן ערוך על פי הרמב"ם (ממרים ו, ז).

ועוד הוסיף הרמב"ם: "שאלו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יתר מזה לא היה יכול לפרסם בדבר, קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו".

החיוב דווקא במכה עם חבורה - רש"י על פי המשנה בסנהדרין פה ע"ב: "המכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהן חבורה".

פסוק ט"ט: המצוה ללכת לרופא - על פי הגמרא (ברכות ס ע"א ובבא קמא פה ע"א): "מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות". ועיין ברמב"ם בפירושו המשניות למסכת פסחים פרק ד משנה ט.

בקשת מחילה מלבד התשלום - בבא קמא מז ע"ב.

פסוק כ': "וכי יכה איש את עבדו" - מדובר בעבד כנעני - רש"י: "בעבד כנעני הכתוב מדבר, או אינו אלא בעברי? תלמוד לומר - 'כי כספו הוא' - מה כספו קנוי לו עולמית, אף עבד הקנוי לו עולמית".

האיסור לאדון להתנהג לעבדו באכזריות - ספר החינוך (מצוה נ): "שרצה ה' לעקור מתוך אומתו הקדושה רוע הלב והאכזריות הגדולה, ועל כן ציוה שכל מי שיגבר עליו כעס גדול כל כך שיכה הכאת מוות עבדו שהוא בביתו ואין לו מושיע, שיומת העושה זה".

פסוק כ"א: הרשות לאדון לייסר את עבדו - רמב"ם (רוצח ב, יד): "לכך נאמר 'בשבט' שלא נתנה תורה רשות להכותו אלא בשבט".

רלב"ג: "לפי שיש לאדון לייסר עבדו על דרך המוסר הכאות בשבט או במה שידמה לו שמייסר בו האדם את בנו כאמרו - 'חושך שבטו שונא בנו'. וכן מובא בספורנו. **אם מת אחר יומיים כנראה הוכה מדבר אחר** - כלי יקר: "או יומיים - אנו תולין לומר שמה מחמת איזה דבר אחר שנתחדש בו".

פסוק כ"ג: מחלוקת התנאים במתכוון להרוג אחד והרג אחר - משנה בסנהדרין (עט ע"א): "נתכוון להרוג את הגדול והיה בה כדי להמית את הגדול והלכה לה על הקטן ומת חייב, רבי שמעון אומר: אפילו נתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור".

פסוק כ"ד: "עין תחת עין" - ממון - רש"י על פי משנה בבא קמא (פד ע"א): "בנזק כיצד? סימא את עינו קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק..."
מצד הדין ראוי היה להוציא למכה את העין - ספורנו: "כך היה ראוי כפי הדין הגמור שהיא מידה כנגד מידה..."

פסוק כ"ה: "כויה תחת כויה" - ללמד על תשלום צער - רש"י על פי בבא קמא פד ע"ב: "מִקְנָת אש, ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים, ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער, כגון כוואו בשיפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רצה ליטול להיות מצטער כך".

פסוק כ"ט: "וגם בעליו יומת" - בידי שמים - רש"י: "יכול בידי אדם? תלמוד לומר 'מות יומת המכה רוצח הוא' - על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו".

פסוק ל"א: הפסוק מלמד על קטנים - רש"י בשם המכילתא: "או בן יגח או בת יגח" - למה נאמר? לפי שהוא אומר: 'והמית איש או אשה' - אין לי אלא גדולים, קטנים מניין? תלמוד לומר: 'או בן יגח או בת יגח'".

פסוק ל"ג: החופר נקרא בעל הבור אף על פי שאינו שלו - על פי פסחים ו ע"ב: "שני דברים אינן ברשותו של אדם, ועשאן הכתוב כאילו ברשותו, ואלו הן - בור ברשות הרבים וחמץ משש שעות ולמעלה".

פסוק ל"ז: ההבדל בין שור ושה לענין התשלום - בבא קמא ז ע"א: "בא וראה כמה גדולה כוחה של מלאכה..."

פרק כ"ב

א. המשך דיני גניבה (פסוקים א-ג)

"אם במחֶתֶרֶת יִמָּצָא הַגָּנֵב וְהִכָּה וְיָמַת אִין לֹא דָמִים" (פסוק א)

📖 "מחֶתֶרֶת" - חפירה.

אם הגנב חפר כדי להיכנס לבית ובעל הבית המית את הגנב - איננו נענש על כך.

מדוע - וכי מי שהורג רשע אינו חייב מיתה?

הפסוק מדבר על גנב שחתר בקירות הבית ונכנס בלילה. חכמינו ז"ל אמרו, שגנב שבא בלילה, כוונתו היא שאם בעל הבית יעמוד כנגדו ויתנגד לו, לא יירתע ויהרגו, וכיון שבא להרוג את בעל הבית, מותר לבעל הבית להכותו. מכאן למדו חכמים את הכלל: "הבא להורגך השכם להורגו".

"אם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ... " (פסוק ב)

אם הגנב בא באור יום, והרגו בעל הבית - חייב בעל הבית עונש מוות על שפיכת דמו של הגנב, מפני שהגנב ביום לא בא להרוג, כיון שמפחד מהאנשים שבבית ומאלו שעוברים בחוץ, ואם כך - אין להורגו.

"אם הַמָּצָא תִּמָּצָא בְּיָדוֹ הַגָּנֵבָה... שְׁנַיִם יִשְׁלַם" (פסוק ג)

מהי הסיבה לכך שגנב צריך לשלם פי שניים, הרי סוף סוף החזיר לבעלים את הגניבה שנמצאה אצלו?

התורה הטילה קנס על הגנב, כעונש על המעשה הרע שעשה.
כאשר ישלם הגנב פי שניים ויפסיד בדיוק כמו שרצה להפסיד את
חברו, ירגיש הוא את אותו הצער שרצה לגרום לחברו וימנע מלעשות
מעשה חמור כזה שוב.

ב. המשך נזקי ממונו של אדם (פסוקים ד-ה) פסוק

נזקי שן ורגל:

"כִּי יִבְעַר אִישׁ שָׂדֵה או כָּרֶם וְשָׁלַח אֶת בְּעֵירָה

וּבְעַר בְּשָׂדֵה אַחֵר..." (פסוק ד)

📖 "יבער" - מלשון בעיר, בהמה. "ובער" - השחית.

הפסוק מדבר על בהמה שהלכה לשדה של מישהו אחר ואכלה
מתבואתו ומפירותיו או דרכה עליהם ברגלה.

מה היה בעל הבהמה צריך לעשות?

בעל הבהמה היה צריך לשמור על בהמתו ולקשור אותה כדי שלא
תוכל ללכת ולהזיק.

מלבד התשלומים על הנזק, צריך המזיק לבקש מחילה מבעל השדה.
צער רב יש לבעל השדה על שהשחיתו את שדהו ופירותיו לאחר שעבד
וטרח כל כך הרבה לשם גידולם.

כמה ישלם?

נאמר: "מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם" - מיטב זהו הטוב ביותר.

על המזיק לשלם את שווי הנזק, ואם רוצה לתת לניזק חלק משדהו
בתור תשלום על הנזק, עליו לתת מחלקת שדהו הטובה ביותר.

נזקי אש:

”כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמִצָּאָה קִצִּים

וְנֹאכַל גְּדִישׁ אוֹ הַקֶּמֶה אוֹ הַשְּׂדֵה...” (פסוק ה)

📖 **”גדיש”** - ערמת תבואה. **”קמה”** - תבואה שגדלה ועומדת בשדהו.

מי שמדליק אש צריך לשמור עליה היטב, במיוחד אם סביבה מצויים
קוצים. עליו מוטל גם לכבותה כראוי או לדאוג שיהיה מי שישמור
עליה, שלא תתפשט לשדה חברו.

מדוע לא נאמר בפסוק שאדם הדליק את האש?

למדנו שאפילו אם נדלקה האש מעצמה (כגון - מחום השמש), בעל
השדה אחראי עליה שלא תתפשט.

לסיכום: מצאנו ארבעה סוגי (אבות) נזיקין שעל נזיקיהם חייב אדם:

1. שור שנגח.
 2. בור.
 3. מבעה - בהמה שאכלה בשן או דרסה ברגל.
 4. הבער - אש.
- תשלומים אלו יגרמו למזיק להבין את חומרת מעשהו ומעתה ישמור
טוב יותר על רכושו.
לא די בתשלומים אלו, על המזיק לבקש מחילה מחברו הניזק.

שומר חינם:

”כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ בָּלִים לְשֹׂמֵר...” (פסוק ו)

חכמינו ז”ל אמרו שפסוק זה מדבר באדם החפץ לעשות טובה לחברו, לשמור לו על פקדונו (רכושו) בחינם. אדם זה נקרא ”שומר חינם”.

כיצד עליו לשמור על הפקדון?

עליו לשמור על ממון חברו כאילו הוא שלו, לדאוג לו שלא יתקלקל, שלא יאבד ושלא יגנב על אף שהוא שומר ללא תשלום. במקרה והשומר חלילה לא השתדל כל כך והפקדון נגנב, נאמר:

”וְנִקְרַב בְּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים” (פסוק ז)

אם לא מוצאים את הגנב - מביאים את השומר אל האלהים, כלומר אל הדיינים, בשביל שישבע שלא לקח לעצמו את מה שקיבל לשמור.

”אם לא שלח ידו במלאכת רעהו”

חושדים בו שמא לקח את הכסף והכלים (שהם נקראים - ”מלאכת רעהו”) לעצמו.

מדוע חושדים בשומר שעשה פשע כזה, הרי הזהירו אותנו חכמים מאד שלא לחשוך באדם כשר, ואמרו: החושד בכשרים - לוקה בגופו, וכאן מדובר באדם טוב שהסכים לשמור על הפקדון של רעהו בחינם?

📖 "לוקה" - מקבל מכות, מחלות.

במקרה זה החשד בשומר אינו סתם, שהרי ידוע שהוא קיבל את הכסף לידו, ואם השומר טוען שהכסף נגנב, עליו להוכיח שהכסף לא אצלו, לכן עליו להשבע.

בנוסף לכך: אם לא נחשוד בו ולא נשביע אותו, אנו עלולים לגרום לבעל הכלים להפסיד את רכושו.

לאחר שנשבע השומר, הריהו פטור מלהשיב את הפקדון, אלא אם כן יהיו עדים שיעידו ויאמרו: "כי הוא זה" - שראו שהפקדון כן נמצא אצל השומר, אז יתחייב לשלם.

אם אין עדים - פטור השומר מלשלם על הגניבה, מפני שעשה טובה עם חברו ושמר על פקדונו בחינם ואין להאשימו על שלא התאמץ לשמור.

שומר שכר:

"כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוּד..."

לְשׂוֹמֵר וּמֵת אוֹ נֹשֵׁב אוֹ נֹשֵׁב אוֹ רֹאֵה" (פסוק ט)

📖 **"נשבר" - נשברו עצמותיו. "נשבה" - נלקח בשבי.**

"שְׁבַעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם... וְלָקַח בְּעַלְיוֹ וְלֹא יִשְׁלֵם" (פסוק י)

חכמינו ז"ל אמרו שפסוק זה מדבר באדם הנותן לחברו לשמור לו על פקדונו תמורת תשלום. אדם זה נקרא "שומר שכר".

בעל בהמה שנתן בהמתו לשמירה בשכר והבהמה מתה או נפצעה או נלקחה בשבי, ואין לשומר עדים על כך שאכן זה מה שקרה לבהמה - על השומר להשבע בשם ה' שאיננו אשם בנזק.

לאחר השבועה לוקח הבעלים את הבהמה המתה או הפצועה ואין השומר חייב לשלם כלום למפקיד, מפני שלא היה אשם בכך. הוא נחשב אנוס, ואמרו חכמינו - "אונס רחמנא פטריה". פירוש: מי שהיה אנוס - התורה פטרה אותו מעונש ומתשלומים. בדין זה דומה שומר שכר לשומר חינם - שניהם נשבעים ונפטרים במקרה של אונס. אבל ישנו דין נוסף השונה בשומר שכר:

"וְאִם גָּנַב וְגִנְבַּת מֵעֲמוּ יִשְׂרָאֵל לְבַעַלְיוֹ" (פסוק יא)

בפסוק ז' למדנו שהשומר פטור מגניבה, אם כן כיצד כאן כתוב שהוא חייב?

מכאן למדו חכמים ששומר זה הוא שומר המקבל תשלום על שמירתו ("שומר שכר").

מדוע צריך שומר שכר לשלם על הגניבה?

מפני שהיה צריך לעשות מאמצים גדולים יותר בשמירת הפקדון, שהרי קיבל תשלום עבור השמירה. שומר המשלם על הגניבה ילמד לשמור על הפקדון טוב יותר בפעם הבאה.

"אִם טָרַף יִטְרַף יִבְאֵהוּ עַד הַטְּרֵפָה לֹא יִשְׁלֵם" (פסוק יב)

אם הבהמה עליה הוא שמר נטרפה - על השומר להביא עדים על כך שאינו אשם בדבר, ואז הוא נפטר מלשלם.

מדוע צריך להביא עדים, הרי נאמר בפסוק י' שנשבע ונפטר?

פסוק זה מדבר במקרה בו היו במקום אנשים ולכן צריך השומר להביא עדים שראו שהבהמה נטרפה, או שיביא חלק מן הבהמה שנטרפה, כהוכחה לדבריו.

שואל:

"וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ" (פסוק יג)

פסוק זה עוסק במקרה של השאלה. המשאיל נותן לחברו את בהמתו בעין טובה ובשמחה לעשות בה את מלאכתו ככל אשר יצטרך, ולא מבקש שום תשלום עבור ההשאלה.

"וְנִשְׁבַּר אוֹ מַת בְּעֵלָיו אֵין עֲמוֹ שְׁלָם יִשְׁלָם"

מדוע משלם השואל אם מתה הבהמה, הרי אינו אשם בכך ונחשב אנוס?

מכיון שקיבל השואל את הבהמה בחינם, נחשבת הבהמה כאילו היא שלו, והוא אחראי על כל מה שיקרה לה, גם אם קרה הדבר באונס.

"אם בְּעֵלָיו עֲמוֹ לֹא יִשְׁלָם" (פסוק יד)

חכמינו ז"ל קיבלו במסורת ש"בעליו עמו", פירושו שהבעלים של הבהמה עמו במלאכתו - כלומר שהם עובדים יחד עם השואל (השואל שאל את הבעלים יחד עם הבהמה לצורך חרישה וכדו').

לעומת זאת כש"בעליו אין עמו" - פטור. הכוונה היא למקרה שהמשאיל לא עבד יחד עם השואל, אפילו אם היה המשאיל שם בשדה כאשר מתה הבהמה.

שוכר:

"אם שָׂכִיר הוּא בָּא בְּשָׂכְרוֹ"

שכיר הוא המקבל בהמת חברו להשתמש בה תמורת תשלום, והוא נקרא "שוכר".

פירוש הפסוק הוא: אם הבהמה באה לידו - לרשותו על ידי שכר שנתן לבעלים - יש לו דין שונה.

מה דינו של השוכר - האם עליו לשלם במקרה של אונס?

בניגוד לשואל שלא שילם כלל עבור השימוש בבהמה, ציינה התורה כאן שהשוכר נתן שכר על הבהמה, זאת כדי לרמוז לכך ששוכר פטור מאונס, כיון שנתן תשלום.

לעומת זאת בגניבה ואבדה לא פירשה התורה מה דינו של שוכר, ונחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בכך - רבי מאיר סובר שהשוכר נחשב כשומר חינם ופטור, ורבי יהודה סובר שנחשב כשומר שכר וחייב.

ד. דין מפתה (פסוקים טו-טז) 86

”וְכִי יִפְתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא אֲרָשָׁה...” (פסוק טו)

בני ישראל קדושים ואינם שוכבים עם אישה בלי חופה וקידושין. גם בנות ישראל קדושות הן ואינן מתפתות לעשות דבר שפל שכזה. אדם שנופל ונכשל בזה ומפתה את הבתולה - התורה מחייבת אותו לשאת אותה לאישה, אם היא רוצה בכך. אם אביה ימאן, כלומר לא יסכים לכך - על המפתה לתת קנס של חמישים שקלי כסף לאביה.

ה. שלושה חייבי מיתה (פסוקים יז-יט) 87

”מְכַשֶּׁפֶה לֹא תַחֲיֶה” (פסוק יז)

מדוע נזכרה מכשפה ולא נזכר מכשף?

מפני ש”דיבר הכתוב בהווה” - כלומר בדבר הרגיל להיות, והעוסקים בטומאת הכישוף היו בעיקר נשים.

”כָּל שֹׂכֵב עִם בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת” (פסוק יח)

תועבות אלו עשו הכנענים השפלים, ובמקום לחיות עם אישה, חיו עם בהמות. התורה אוסרת ללמוד ממעשיהם הרעים.

”זִבַּח לְאֱלֹהִים יִחָרֵם...” (פסוק יט)

📖 "יחרם" - ימות.

לאלהים - כאן הכוונה לאלהים אחרים - לאלילים. אדם המקריב קרבן לאלילים - חייב מיתה.

ו. אזהרות על הגר, היתום והאלמנה (פסוקים כ-כג) 30

”וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ” (פסוק כ)

📖 "תונה", "תלחץ" - תצער.

”גר” הוא גוי שעזב את משפחתו, ארצו ודתו ובא לארץ ישראל, התגייר וקיבל על עצמו את דת ישראל. הגר עזב את כל סביבתו הישנה והכל חדש עבורו, לכן הוא רגיש יותר מאחרים. התורה הזהירה שלא לצער אותו בממון או בדברים, שלא לפגוע בו ואפילו לא לומר לו: ”זכור מעשיך הראשונים” - כאשר היית גוי. כל פגיעה קטנה, אפילו בדיבור, עלולה לגרום לגר צער גדול ועגמת נפש רבה.

”כֹּל אֱלֵמָנָה וְיָתוֹם לֹא תַעֲנוּן” (פסוק כא)

📖 "לא תענון" - לא תצערו ותכאיבו.

ודאי שאסור לענות ילד שאיננו יתום ואישה שאיננה אלמנה, אך התורה הזהירה דווקא על יתום ואלמנה מפני שהם נתונים ממילא בצער ובכאב והעינוי שלהם הרבה יותר חמור.

מדוע הוסיפה התורה את המילה ”כל”?

למדנו שאפילו אם האלמנה עשירה ויש לה ולבניה היתומים כסף ורכוש וכל טוב - אסור לענותם, כי למרות הכל הם עצובים ובוכים. מפסוק זה גם למדו חכמינו ז”ל שכל אדם היודע על עינוי היתום, מצווה לעשות כל מאמץ לעזור לו ולהושיע אותו.

"אם עֵנָה תֵעָנֶה אֶתוֹ כִּי אִם צָעַק יִצְעַק אֵלַי

שָׁמַע אֲשַׁמַּע צִעָקְתּוֹ..." (פסוק כב)

אם היתום יצעק אל ה', ה' ישמע את צעקתו כי הוא רחום וחנון. אמנם מרחם ה' על היתומים גם אם אינם צועקים אליו, אבל כשהם צועקים ומשמיעים את סבלם ה' שומע מהר יותר.

ז. מצוות הלוואה ודיניה (פסוקים כד-כו)

"אם בִּסְף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי" (פסוק כד)

מצוה לתת הלוואה לעני ומצוה זו היא גדולה ממצוות צדקה, מפני שאין העני מתבייש בכך שלווה, שהרי הוא עתיד להחזיר את ההלוואה לנותן.

אנו יודעים שמצוה וחובה לתת הלוואה - מאיזו מילה בפסוק קשה על כך?

המילה הקשה היא "אם", שנאמרה בתחילת הפסוק, ממנה נראה כאילו אין חובה, ולכן אמרו חכמינו ז"ל: "רבי ישמעאל אומר: כל "אם" ו"אם" שבתורה - רשות, חוץ משלושה, וזה אחד מהן (ש"אס" הכוונה לחובה ולא לרשות)".

"לֹא תִהְיֶה לוֹ בְּנִשָּׁה"

 "נושה" - מלוה.

אל תתנהג אליו כפי שנוהג בדרך כלל איש שמלווה:

אל תלחץ עליו ואל תכריח אותו להחזיר לך, ואפילו עשה עצמך כאילו לא הלווית לו מעולם, כדי שלא יתבייש שאין לו מה להחזיר.

”לֹא תִשְׁמוֹן עָלָיו נֶשֶׁךְ”

במילים אלו ישנה אזהרה למלווה, שלא יקח ריבית, כלומר שלא ידרוש חזרה יותר ממה שהלווה.

על העשיר לרחם על אחיו העני ולעשות עמו חסד ולא לנצלו ולהרוויח ממנו כסף. עליו לדעת שה' נתן לו ממון רב כדי לעזור לאחיו העניים.

”אִם חָבַל תְּחַבֵּל שְׁלֵמַת רֵעֶךָ

עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תִּשְׁיבְנוּ לוֹ” (פסוק כה)

📖 "תחבל" - תקח משכון. "שלמת" - בגד. "רעך" - חברך.

האם מותר למלוה לקחת משכון - חפץ מהלווה לערבון - שיבטיח לו שיקבל את ההלוואה חזרה?

מותר הדבר, אבל על לוקח המשכון להזהר שלא לקחת משכון שהלווה משתמש בו, כמו בגדים או כלי עבודה.

הפסוק מדבר בכסות יום, שהרי נאמר: "עד בא השמש" - כלומר עד הזריחה יש להחזיר בגד זה ללווה כדי שיוכל להשתמש בו ביום, ובלילה שוב ניתן לקחת ממנו את המשכון.

”כִּי הוּא כְּסוּתָה לְבִדָּה הוּא שְׁמֵלְתוֹ לְעֵרוֹ בַּמָּה יִשְׁכַּב...” (פסוק כו)

📖 "כסותו" - בגדו.

מהמילים "במה ישכב" נראה שמדובר בכסות לילה, ובפסוק הקודם מדובר בכסות יום, אלא שכנראה מדובר על כך שישכב לנוח ביום.

"וְשָׁמַעְתִּי בִּי חֲנוּן אֲנִי"

📖 "חנון" - רחמן.

ה' מרחם על בריותיו ושומע צעקת כל אדם, גם אם איננו צדיק.

⚡ ח. דינים שונים (פסוקים כז-ל) ⚡

"אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל" (פסוק כז)

בפסוק זה אוסרת תורה לקלל את הדיינים והשופטים.

כפי שלמדנו כבר בפרשה, לעתים המילה אלהים משמעותה דיינים ושופטים (כמו בפסוק "עד האלהים יבוא דבר שניהם" - שבאים למשפט אצל דיינים). גם בפסוק זה המילה אלהים משמעותה דיינים. מי שהפסיד בדין, צריך לקבל באהבה וברצון את פסק דינם של הדיינים ולדעת שהם חכמים בתורה, יראי ה' וצדיקים, וכל דבריהם אמת.

לפעמים קורה שבעל דין מפסיד בדין והוא כועס על הדיינים, אך עליו להתגבר על כעסו ולקבל עליו את הדין, ובוודאי לא לקלל את הדיינים הצדיקים.

"וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תֵאָר"

📖 "תאר" - תקלל.

מכאן אזהרה שלא לקלל מלך בישראל.

מקורות לסוף פרק כ"א ופרק כ"ב

פסוק ל"ה: הפסוק מדבר בשני שוורים השווים במחירם - רש"י על פי בבא קמא לד ע"א.

הסיבה שמשלם חצי נזק מפני שלא שמר כראוי - על פי בבא קמא טו ע"א: "רב הונה בריה דרב יהושע אמר קנסא (חצי נזק), קסבר סתם שוורים בחזרת שימור קיימי ובדין הוא דלא לשלם כלל ורחמנא הוא דקנסיה כי היכי דלנטריה לתוריה".
שור שווה שלוש מאות שנגח שור ששווה מאה ישלם חמשים - רש"י: "שמן השוין אתה למד לשאינן שוין, כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר".

פסוק ל"ז: **תשלומי ד' וה' נוהגים רק בשור ושה** - משנה בבא קמא סב ע"ב: "ומידת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת, אלא בשור ושה בלבד, שנאמר: 'כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו'".

פרק כ"ב, פסוק א': "אין לו דמים" - פירושו על הדם של הגנב - לפי רש"י: "אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו". וכך תרגם יונתן: "לית ליה חובת שפיכות אדם זכאי". (ולא כפירוש אבן עזרא שפירשו על ההורג ולא כרשב"ם שפירש דמים מלשון כסף).
"אם בא להורגך השכם להורגו" - רש"י על פי סנהדרין עב ע"א.

פסוק ב': "אם זרחה השמש" - פירושו שבא ביום - כך פשט הפסוק, וכן פירש רשב"ם: "שהיה גונב ביום", וברמב"ן: "אבל המתעכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מיטמר ויוצא ובורח לנפשו... ודרך הפשט ידועה, יאמר שאם חתר בחושך בתים ונמצא במחתרת בלילה יהרג ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו... וטעם השמש - האור לעיני הרואים...".

פסוק ג': תשלומי כפל קנס על מה שציער את חברו - על פי ספר החינוך (מצוה מט): "ירצה לומר שילקח מממונו מה שיצעררו בכדי מה שציער הוא את חברו".
תשלומי כפל הוא מה שרצה להפסיד את חברו - רמב"ם (גניבה א, ד): "גנב חמור או כסות או גמול משלם שנים בדמיה, נמצא מפסיד כשיעור שביקש לחסר את חברו".
רלב"ג: "והנה היה עונש הגניבה לשלם תשלומי כפל להגיע לו מההפסד בשיעור מה שחשב לקחת מבעל הגניבה שלא כדין".

פסוק ד': פירוש "בעירו" - בהמתו - רש"י: "כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו".
הפסוק מדבר על נזק של שן ורגל - רש"י על פי בבא קמא ב ע"ב: "דתניא 'ושלח' - זה הרגל, וכן הוא אומר: 'משלחי רגל השור והחמור', 'ובער' - זו השן, וכן הוא אומר: 'כאשר יבער הגלל עד תומו'".

בקשת מחילה מבעל השדה - על פי המשנה בבבא קמא צב ע"א: "אף על פי שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו".

אין חובה לשלם בקרקע, אלא אם רצה לשלם בקרקע ישלם בעידית - בבא קמא ז ע"ב: "כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן במתא אחריתי, לבר מארעא דליתבי ליה ממיטב כי היכי דלקפוץ עלה זבינא". (כל הדברים נחשבים מיטב, שאם לא נמכר כאן ימכר בעיר אחרת, חוץ מקרקע שנותן לו ממיטב כדי שיקפצו עליה הקונים).

פסוק ה': **חיוב תשלומין אפילו על אש שדלקה מעצמה** - רש"י על פי בבא קמא כב ע"ב: "דכתיב: 'כי תצא אש' - מעצמה". וכתב שם השפתי חכמים: "מדלא כתיב 'ובער' כדכתיב בסמוך 'כי יבער'".

בפרשה ארבעה אבות נזיקין - משנה בתחילת מסכת בבא קמא.

פסוק ו': **הפסוק מדבר בשומר חנם** - בבא מציעא צד ע"ב: "דתנו רבנן פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם, שניה - בשומר שכר...".

וברש"י שם: "ג' פרשיות הן סמוכות - 'כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור' ובה פטר על הגניבה, דכתיב: 'וגונב מבית האיש'".

וברמב"ן על הפסוק: "פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטרה בה את הגניבה כפי קבלת רבותינו".

פסוק ז': **"ונקרב בעל הבית" - לשבועה** - רש"י: "אל הדיינים לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלח".

פירוש "אלהים" - דיינים - אונקלוס: "לקדם דיינא". וכן ברש"י הנ"ל.

שומר חנם פטור מגניבה כי עשה חסד - ליקוטים (חומש רב פנינים): "שומר חנם פטור על הכל בין נגנבה או נאבדה וכל שכן אם נאנסה מחמת שעשה חסד עם המפקיד, שרצה לשמור פקדונו חנם אין כסף".

פסוק ח': **"אשר יאמר כי הוא זה" - הכוונה לעד שיאמר לשומר** - רש"י: "לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי היא אצלך".

פסוק י': **שומר שכר פטור ממיתת הבהמה, שבורה או שבויה משום אונס** - רשב"ם על פי חז"ל: "אין רואה שבעת ה' וגו' - ופטור באונסים".

פסוק י"ב: **החיוב על שומר שכר להביא עדים על טריפה במקום שעדים מצויים** - רמב"ן בפרשו את דברי איסי בן יהודה: "או שנפרש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר: 'אין רואה פטור - הא יש רואה יביא עדים ויפטר' - ופירושו:

שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים".

פסוק י"ד: הפטור של "בעליו עמו" דווקא כששכר את הבעלים - משנה בבבא מציעא (פ"ח, מ"א): "השואל את הפרה ושאל בעליה עמה או שכר בעליה עמה... ומתה פטור... אבל שאל את הפרה ואחר כך שאל את הבעלים או שכרן ומתה חייב...".

פירוש המילים "בא בשכרו" - לפי רש"י.

הלימוד ממילים אלו שפטור מאונס בניגוד לשואל - על פי רש"י ורשב"ם.

פסוק ט"ז: דיבר הכתוב בהווה - רש"י: "ואחד זכרים ואחד נקבות, אלא שדבר הכתוב בהווה, שהנשים מצויות מכשפות".

פסוק י"ט: "אלהים" - הכוונה לאלילים - תרגום יונתן, אונקלוס ורש"י.

פסוק כ': איסור הונאת גר גם בדברים - רש"י.

סיבת האיסור - לפי המשתמע בפרק כ"ג פסוק ט' וכפירוש רשב"ם כאן, ושלא כרש"י.

פסוק כ"א: איסור העינוי קיים בכל אדם - מכילתא: "לא תענוין" - אין לי אלא יתום ואלמנה, שאר כל אדם מניין? תלמוד לומר: "לא תענוין".

המילה "כל" מרבה גם אלמנה עשירה - רמב"ן: "וטעם 'כל אלמנה' - אפילו עשירה בעלת נכסים, כי דמעת מצויה ונפשה שפלה".

פסוק כ"ב: כאשר צועק היתום, ה' ממחר לשמוע - מכילתא: "יכול כל זמן שהוא צועק אני שומע, ואם אינו צועק אני שומע? תלמוד לומר: "שמוע אשמע", אלא ממחר אני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק".

פסוק כ"ד: מצוות הלוואה גדולה ממצוות הצדקה - רמב"ם (מתנות עניים י, ז): "שמונה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו - מעלה גדולה שאין למעלה ממנה - זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או מוציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול".

פירוש של רבי ישמעאל במילה "אם" לחובה - מובא ברש"י.

פירוש "לא תהיה לו כנושה" - לא תתבענו בחזקה - רש"י.

נטילת ריבית מנוגדת לחסד - על פי רמב"ן: "אבל תהיה בהלוואה אליו חסד לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון".

פסוק כ"ה: הפסוק מדבר על כסות יום - כך משמעות הפסוק וכפירוש רש"י: "ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה".

"במה ישכב" - הכוונה להשתמשות ביום - דבר דומה מובא בכתב והקבלה בשם המשכיל לדוד: "לרבותינו דבכסות יום הכתוב מדבר מה דאמר קרא - 'במה ישכב, ואמרין עלה - 'לרבות את המצע' - אין רצונו לומר מצע של מטה לישכב ולישון עליו דהוא מיוחד ללילה, אלא מיירי במצע המיוחד להסב עליו ביום לאכילה וכדומה".

ה' שומע צעקת האדם אפילו איננו הגון - רמב"ן: "והענין, שלא תחשוב לא אחרול שלמות הצדיק, אבל שלמת אדם שאיננו צדיק אקח ולא אשיבנו, כי צעקתו לא ישמע ה', לפיכך אמר - 'כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לוי".

פסוק כ"ז: "אלהים לא תקלל" - הכוונה לדיינים - תרגום יונתן: "עמי בני ישראל דייניכוון לא

תקילין", וכן באונקלוס, באבן עזרא ובפירוש השני ברש"י.
(לא הבאנו את פירוש רש"י בהתחלה, שהכוונה לקדוש ברוך הוא כפשט הפסוק, מפני שדבר זה כמעט ולא עולה על דעת הילד ואיננו רוצים לזעזעו במפגש עם חטא שפל כזה).

הרוגז של בעל הדין על הדיין - רשב"ם: "דבר הכתוב בהווה, לפי שהמלכים והדיינים דנין דיני ממונות ונפשות, רגילין בני אדם לקללם".

"ונשיא בעמך לא תאור" - נשיא הוא המלך - אבן עזרא: "וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה". ובספר החינוך (מצוה עא): "ובא הפירוש שהנשיא זה המלך".

פרק כ"ג

א. משפטי הדיינים, השבת אבידה ומצוות פריקה (פסוקים א-ח) כח

"לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שְׂוֹא" (פסוק א)

📖 "שוא" - שקר.

פסוק זה הוא אזהרה לדיין שלא ישמע ולא יקבל דברי שקר מפי אנשים שבאים לדין או מפי עדים.

האם פסוק זה נאמר רק בייחס לדיין?

חכמינו למדו שפסוק זה נאמר גם ביחס לכל אדם, שלא יקשיב אדם לדברי שקר ולשון הרע על חבר. התורה מלמדת אותנו שאדם צריך לשמור על אוזניו שלא לשמוע דברים רעים.

"אֵל תִּשֶׂת יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִיטֵב עַד חֲמִס"

📖 "תשת" - תשים. "חמס" - גנב.

אל תשים יד עם רשע (אל תתמוך ותעזור לרשע) להעיד שקר ולחייב את הזכאי לחינם.

"לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעַת" (פסוק ב)

פסוק זה מדבר על דיין שרואה שהדיינים האחרים טועים בדין. התורה מזהירה אותו שלא יפחד מהם ויאמר את האמת, גם אם הוא עומד נגד כולם.

“ולא תענה על רב לנטת”

כאן ישנה אזהרה לדיין, שלא יבטל את דעתו מפני דעת חבריו הדיינים, אלא יעמוד על דעתו שלו, גם אם רבים חולקים עליו.

“אחרי רבים להטת”

פסוק זה מדבר על דיינים צדיקים, אנשי אמת שונאי בצע, אלא שיש ביניהם מחלוקת כיצד להכריע - חלק מהדיינים פוסקים לחיוב וחלק פוסקים לזכות. כפי מי הדין?

במקרה זה אומרת התורה: הולכים אחרי הרבים.

מכאן למדו חכמים גם למחלוקות שלא בבית הדין, כמו המחלוקות שבין חכמי המשנה, שיחיד מול רבים הלכה כרבים.

“ודל לא תהדר בריבו” (פסוק ג)

📖 "דל" - עני. "תהדר" - תכבד.

פסוק זה הוא אזהרה לדיין שלא יפסוק בדין לטובת העני אם באמת הוא חייב, אלא יפסוק דין אמת בלי לרחם.

הרי דרכיה של התורה דרכי נועם והתורה מלמדת אותנו תמיד לרחם על מסכנים?

נכון הדבר שצריך לרחם על הדלים, אבל בדין אסור לפסוק שקר. אחרי הדין יכול וצריך הדיין לעזור לעני, לתת לו צדקה או לחפש אדם אחר שיעזור לו, אך לא בדין.

כך היה נוהג דוד המלך - כשהיה יושב בדין, היה דן דין אמת לאמיתו, ואחר הדין היה נותן לעני כסף מכיסו.

”כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֵיבֵךְ אוֹ חֲמוֹר תַּעֲהוּ הָשִׁב תְּשִׁיבֵנּוּ לּוֹ” (פסוק ד)

📖 "תעה" - אובד בדרך.

פסוק זה והפסוק שלאחריו מדברים על אנשים מבני ישראל שנכשלו בשנאה ועברו על הכתוב "לא תשנא את אחיך בלבבך".
ה' ציוה ציווי מיוחד על אדם שחברו שונאו, שאם מוצא את חמור שונאו מיד ישיבנו לו.
כאשר אדם זה יעמוד בפתח ביתו של שונאו, עם החמור שאבד לו, בעל החמור ישמח מאד ויודה למוצא על הטובה שעשה עמו, וכך יפסיקו לשנא זה את זה ויהפכו להיות חברים ואוהבים, וזהו שנאמר: "דרכיה (של התורה) דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום".

”כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֶׁנֶּאֱדָר רֵבִץ תַּחַת מְשָׁאוֹ

וְחִדְלַת מְעֹזֵב לּוֹ” (פסוק ה)

📖 "וחדלת" - תפסיק. "מעזוב" - מלעזור.

פסוק זה מדבר על חמור שעליו משא כבד עד שאינו יכול לקום. כדי שיוכל לקום צריך לפרוק (להוריד) מעליו את המשא הכבד.
בדרך כלל, אדם לא רוצה לעזור לשונאו, אך התורה מצווה את האדם לעזור לו בכל זאת.

מה כוונת התורה במילים "וחדלת מעזב לו" - האם הכוונה היא שיש להפסיק לעזור לו?

ודאי שלא! התורה אומרת מילים אלו בלשון תמיהה - וכי לא תעזור לחברך?!

”עֵזֵב תֵּעֲזֹב עִמּוֹ”

ודאי שתעזור - הסר את השנאה מלבך! ה' רוצה שהאדם יתגבר על יצר השנאה שלו וירבה אהבה לכל אדם. כאשר אדם עוזר לשונאו לפרוק משא מעל חמורו וטורח עבורו, חברו מכיר לו טובה, מתחרט על התנהגותו הרעה כלפיו ומשלים עמו. אולם אם בעל החמור אומר לחברו שיפרוק את המשא לבדו, איננו חייב לעזור לו.

מאיזו מילה בפסוק למדו חכמים דין זה?

מהמילה ”עמו” - רק יחד אתו אתה מחוייב לפרוק.

דין נוסף לומדים חכמינו ז”ל מפסוק זה: הפורק משא מעל החמור עושה חסד גם עם החמור שמצטער מהמשא הכבד, ומכאן למדו חכמים שצער בעלי חיים הוא מן התורה, ומצוה להקפיד שבעלי החיים לא יצטערו.

”לֹא תִטֶּה מִשְׁפֵּט אֲבִינֶךָ בְּרִיבוֹ” (פסוק ו)

📖 ”אבינך” - העני שלך.

בפסוק זה ישנה אזהרה לדיין שלא יפסוק נגד האביון המסכן. לפעמים הדיין עלול לחשוש מלבייש את האיש העשיר והנכבד או לפחד מאיש אלים וחזק ומתוך כך לפסוק נגד העני או החלש. לכן אומרת התורה שהדיין צריך להיות איש אמיץ ולדון דין אמת, בלי לפחד מאף אדם.

"מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחֹק" (פסוק ז)

אמנם אזהרה זו היא לדיין, אבל היא אמורה גם לכל אדם. יש להזהר לדבר רק דברי אמת ולהתרחק מאד מדבר שקר.

"וְשָׁחַד לֹא תִקַּח כִּי הַשְּׁחָד יַעֲזֹר פְּקָחִים..." (פסוק ח)

📖 "פקחים" - אנשים שרואים.

אסור לדיין לקחת מתנה מאחד מבעלי הדין, משום שדיין שיקח שוחד, יהיה עיוור מלראות את האמת וידון דין שקר, מפני שירצה לעזור למי שנתן לו מתנה.

ב. איסור לחיצת גר (פסוק ט) 📖

"וְגֵר לֹא תִלְחָץ..." (פסוק ט)

הפסוק מזהירנו לא לצער את הגר - לא במילים ולא בעבודה קשה.

הרי כבר למדנו דבר זה בפרק הקודם בפסוק כ', שם נאמר: "וגר לא תונה ולא תלחצנו!"

התורה חוזרת על אזהרה זו פעם שניה כדי להדגיש לנו את חומרת האיסור, שהרי הגר רגיש מאד מפני שעזב את ארצו ומולדתו, ויחס לא טוב כלפיו עלול לגרום לו צער רב ועגמת נפש ואולי אף לעזיבת הארץ ועזיבת עם ישראל ותורתו.

ג. השביעית, השבת ושלושת הרגלים (פסוק י-ט) עכ

"וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה וְאָכְלוּ אֲבִינִי עִמָּךְ..." (פסוק יא)

📖 "תשמטנה ונטשתה" - עזוב אותה.

בשנה השביעית ישנה מצוה להימנע מלעבוד את אדמת ארץ ישראל. כמו כן מצוה בשנה זו לעזוב את הפירות ולהפקיר אותם לכל אדם.

שתי מידות טובות יקנו בני ישראל בעשותם מצוה זו. מהן?

האחת היא מידת הנדיבות, שיתרגלו לתת לאחרים מפירותיהם בעין טובה וברצון טוב, כאילו הם אחיהם!

השניה היא מידת הבטחון בה', בטחון שיתן לנו ה' אוכל ופרנסה על אף שלא נעבוד בשדה ועל אף שנחלק מפירותינו לכל.

"שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת

לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֵּין אֲמָתֶךָ וְהָגֵר" (פסוק יב)

📖 "תשבת" - תפסיק עבודתך. "וינפש" - ינוח. "אמתך" - שפחתך.

אמנם מטרתה העיקרית של השבת היא שנזכור שה' ברא שמים וארץ, אבל ה' נתן את השבת גם כדי שננוח מהעבודה של כל השבוע. ולא רק בני ישראל ינוחו בשבת, אלא גם על העבדים והבהמות שעובדים קשה כל השבוע חמל ה' - וציוה לתת להם לנוח.

הגר הנזכר בפסוק, זהו "גר תושב" - גוי שיושב בארץ ועובד אצל ישראל וקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה, ועל אף שלא התגייר ולא שומר שבת, ציוה ה' לרחם עליו ולתת לו לנוח.

”שְׁלֹשׁ רְגָלִים תַּחַג לִי בַשָּׁנָה” (פסוק יד)

📖 "תחג" - תעשה חג.

הרגלים הם זמני שמחה בארץ ישראל, ושמחה זו קשורה גם לטבע: בחג הפסח בו יצאנו ממצרים - התבואה מתחילה להבשיל, בחג הקציר בו קיבלנו את התורה - קוצרים את התבואה שהבשילה ומניחים אותה לייבוש בשדות, ובחג האסיף בו אנו מציינים את חסדי ה' עמנו בהליכתנו במדבר - אוספים את התבואה מן השדה אל הבית. רצה ה' לזכות את עמו וקבע להם חג בזמני השמחה, כדי שיזכרו להודות לו על חסדיו עמם - על שעזר להם להצמיח את התבואה ולשמור עליה מכל פגע.

”שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן ה'” (פסוק יז)

📖 "זכורך" - הזכרים, הבנים.

בשלושת הרגלים מראה ה' את אהבתו המיוחדת לעמו ישראל. הוא קורא להם ולא לאף עם אחר לבוא לביתו - בית המקדש ולהיראות לפניו.

אהבת ה' אלינו מעוררת אותנו לאהוב את ה', לירא מפניו ומתוך כך לשמור על תורתו ולעשות את כל מצוותיו בשמחה.

”רְאֵשִׁית בְּבוּרֵי אֲדָמָתְךָ תָּבִיא בֵּית ה' אֶלְקָךָ” (פסוק יט)

ביכורים הם הפירות שהבשילו ראשונים, ומצוה להביאם לבית המקדש כדי להודות לה' על הארץ הטובה שנתן לנו ועל פירותיה הטובים.

האם נוהגת מצוה זו בכל הפירות?

חכמינו ז"ל למדונו שמצוה זו נוהגת רק בפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל.

"לא תבשל גדי בחלב אמו"

אמנם נאמר בתורה "גדי" ו"חלב אמו", אבל חכמינו למדו שהאיסור הוא בכל בשר בהמה, כגון כבש או פרה עם חלב, ואפילו אם החלב הוא של אם אחרת.

האיסור לבשל בשר וחלב הוא אפילו אם לא אוכלים מהתבשיל ואיסור זה כולל גם איסור אכילה, על אף שנאמר "לא תבשל".

ד. הבשורה על שליחת המלאך (פסוקים כ-כב) 80

”הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ מֵלָאךְ לִפְנֵיךְ לְשַׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ

וְלִהְיֶיךָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנַתִּי” (פסוק כ)

בפרשת יתרו למדנו שה' בחר בנו מכל העמים ודיבר אתנו בהר סיני מתוך האש ולאחר מכן נתן למשה את כל משפטיו הישרים. מתוך אהבתו זו אלינו מבטיח לנו ה' שישמור עלינו וישלח לפנינו את מלאכו - המיוחד מבין מלאכיו.

”הַשָּׁמַר מִפְּנֵי וְשָׁמַע בְּקוֹלוֹ... כִּי שָׁמִי בְּקֶרְבִּי” (פסוק כא)

ה' מדריכנו להזהר מפני המלאך ולשמוע בקולו כי הוא מדבר בשם ה' - כלומר ה' ציוה אותנו לדבר את הדברים.

ה. עבודת ה' בארץ ישראל והשכר עליה (פסוק כג-כה) 88

"וְעַבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם..." (פסוק כה)

עבודת ה' היא שמיעה בקולו ושמירת מצוותיו. המילה "עבודה" מראה על עמל ומאמץ שצריך לעשות. עבודה זו צריכה להיות גם ביראה ובכובד ראש כעבד המשרת את אדונו, וכמו שנאמר: "את ה' אלקיך תירא ואתו תעבד". יחד עם היראה צריך לעבוד את ה' גם בשמחה, כמו שנאמר בתהלים: "עבדו את ה' בשמחה". כאשר אנו עובדים את ה' ברצון ובשמחה אנו זוכים בברכות רבות:

1. "וברך את לחמך ואת מימך".
2. "והסרתי מחלה מקרבך" - ה' יסיר מחלה מתוכנו.
3. "לא תהיה משכלה ועקרה" - משכלה היא אם שמתו בניה, ועקרה היא אישה שלא נולדים לה ילדים.
4. "את מספר ימך אמלא" - אתן לך שנים רבות לחיות.
5. "את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם..." - אשלח פחד בגוים ואעשה קול רעם שיבהיל אותם.
6. "ושלחתי את הצרעה לפניך" - הצרעה תעקוץ ותמית את אויבינו הכנעניים.
7. "מעט מעט אגרשנו מפניך".

כאשר כל ישראל יעבדו את ה' יחדיו, ולא רק באופן פרטי, ה' אף יברך אותנו הרבה יותר.

פרק כ"ד

א. כריתת הברית עם ישראל (פסוקים א-ח) 88

"וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר" (פסוק א)

דברים אלו אמר ה' למשה בהר אחרי שלימדו את כל פרשת משפטים באותו יום של מתן תורה - ו' בסיון.

"עֲלֵה אֶל ה' אֲתָהּ וְאַהֲרֹן נָדָב וְאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל..."
ה' רצה שהצדיקים הגדולים ביותר של העם יעלו אל ההר וישתחוו לו, ויודו על התורה שנתן לעמו ישראל.

"וַיִּגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל ה' וְהִם לֹא יָגִשׁוּ..." (פסוק ב)

אין עוד איש מבני ישראל - מגדולי צדיקיו, חכמיו, נביאיו וקדושי - שקיבל רשות מאת ה' לעלות אל ראש ההר, אל המקום שה' שכן שם, מלבד משה.

"וַיָּבֵא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לְעַם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה'

וְאֵת כָּל הַמְּשָׁפְטִים" (פסוק ג)

משה סיפר לעם את כל מה ששמע מפי ה' בסוף פרשת יתרו ובכל פרשת משפטים.

משה לימד את העם את המשפטים והסביר להם היטב את טעמם. משה לא לימד רק את הדינים וההלכות, אלא גם הראה לבני ישראל את חכמת ה' הגדולה שבמשפטים, וכן את הטוב, החמלה, היושר והצדק שבהם.

משה אמר לעם את הדברים בשמחה ובחרדת קודש והעם קיבל את הדברים בשמחה רבה, וכך נאמר:

”וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ

כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה”

מתשובת העם ביחד, בקול אחד, ניתן ללמוד שכל העם שמח מאד בדברי ה' והסכים לקיימם ברצון ובחשק, בזריזות ובאהבה. הם קיבלו עליהם לעשות את כל המצוות שבפרשת משפטים - גם את המצוות שקשה לקיימן.

”וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבָרֵי ה'” (פסוק ד)

אלו דברים כתב משה?

רש"י מפרש שמשה כתב מפרשת בראשית ועד כאן, ויש מפרשים שמשה כתב את סוף פרשת יתרו ופרשת משפטים.

את הדברים כתב משה באותו יום - ו' בסיון בערב, אחרי שסיפר לעם את הדברים.

”וַיִּשְׁכַּם בַּבֹּקֶר וַיְבַן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר...”

משה הזדרז והשכים בבוקר כדי למהר לכרות ברית עם ה'.

הוא בנה מזבח ביום ז' בסיון, למחרת מתן תורה.

את המזבח בנה משה למרגלות ההר, במקום שעמדו ישראל במתן תורה, ללמדם שהברית שהוא יכרות עמם היא על התורה.

”וַיִּשְׁתַּיִם עֲשֵׂרָה מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשֶׂר שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל”

כדי שכל שבט יקריב בעצמו קורבן עשה משה שתיים עשרה מצבות.

”וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת” (פסוק ה)

נערי בני ישראל אלו הבכורים שהתקדשו ביציאת מצרים, כשהיכה ה' את בכורות מצרים והבדיל את בכורות ישראל להיות מופרשים לו, לעבוד את ה' ולהקריב לפניו קרבנות.

”וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פָּרִים”

הם הקריבו קרבן שלמים כדי לשמוח ולהודות לה' על קבלת התורה, והקריבו גם פרים כדי שכל העם יוכל לאכול ולשמוח באכילת הבשר.

”וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיִּשֶׂם בְּאַגָּנֹת...” (פסוק ו)

📖 "אגנות" - סוג של כלים.

”וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם” (פסוק ז)

מדוע קרא משה מן הספר באזני העם, הרי סיפר להם דברים אלו בעל-פה כבר ביום הקודם?

משה ידע שבאותו יום של מתן תורה קיבלו ישראל בשמחה דבריו, הם היו נרגשים מאד מקול ה' חוצב הלהבות. אולם משה רצה לשמוע שגם ביום שלמחרת העם רוצה לקבל באהבה ובשמחה את דברי ה'. ובנוסף, ביום זה קרא משה לפני העם את הדברים מתוך ספר, וקבלת הדברים שנכתבו, מראה על נכונות מלאה והתחייבות שלמה לקיים את האמור בספר.

”וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע”

בפסוק מיוחד זה מגיע עם ישראל למדרגה עליונה ביותר ומראה את רצונו הגדול לקבל את דבר ה', בהוסיפו את המילה ”ונשמע” (בפסוק ג אמרו רק ”נעשה”).

מה התכוונו ישראל לומר כשאמרו ”נעשה ונשמע”?

במילה ”נעשה” התכוונו לומר שהם מוכנים לקיים את כל מצוות ה' וחוקיו - גם הקלות וגם הקשות, מעט ואפילו הרבה, עם כל הדקדוקים והפרטים, גם את אלו המצריכות להתאמץ בגוף או לתת ממון עבורן, ואף את אלו שאין טעמן מבואר.

ובמילה ”נשמע” התכוונו לומר שהם מוכנים לקיים גם בעתיד את כל המצוות שישמיעם ה', אפילו תהיינה רבות.

חכמינו ז”ל אמרו שבשעה שאמרו ישראל ”נעשה ונשמע”, והקדימו את הנעשה לנשמע אמר הקדוש ברוך הוא: מי גילה רז (סוד) זה לבני, שמלאכי השרת משתמשין בו (שהמלאכים עושים לפני ששומעים)? באותה שעה אף ירדו מלאכי מרום וקשרו שני כתרים לכל אחד ואחד מישראל - אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע.

”וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם” (פסוק ח)

משה זרק את הדם כך שהגיעה טיפה לכל אחד ואחד מישראל. זריקת חצי הדם על בני ישראל וחצי הדם על המזבח של ה', לימדה את העם שה' אוהב אותם מאד ומבקש לזרוק את הדם ששמו על מזבחו גם עליהם, כדי להראות להם את אהבתו וחיבתו כלפיהם.

ברית חזקה זו תתקיים לנצח ותעיד על כך שאנו עמו, ולעולם נשמור את כל דברי התורה ששמענו בהר סיני.

"וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם

עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (פסוק ח)

ברית זו עשתה רושם רב על העם מפני שכל העם היו במעמד זה - אנשים, נשים וילדים. כולם היו שמחים ונרגשים מאד אחרי ששמעו את קולו של ה' מתוך האש.

מעמד זה של כריתת הברית אירע מיד לאחר שאמרו כולם בשמחה "נעשה ונשמע". כאשר משה היזה עליהם את הדם, קיבלו ישראל את דברי התורה בקבלה גמורה לנצח נצחים.

כריתת הברית היתה מיוחדת רק לעם ישראל, כמו שאמר משה: "אשר כרת ה' עמכם" ולא עם שום עם אחר. ברית זו ממשיכה את הברית שכרת ה' עם אברהם אבינו וזרעו בברית בין הבתרים.

הדם שהוזה על בגדיהם היה להם לקישוט ולכבוד גדול, ושימש להם עדות ואות שנכנסו בבריתו של הקדוש ברוך הוא.

חכמינו ז"ל אמרו שכניסת עם ישראל לברית עם ה' לאחר היותם לעם במצרים נעשתה בשלושה דברים: בטבילה, בברית מילה ובהזאה.

בברית מילה - במצרים לפני הקרבת קרבן הפסח, בטבילה - ישראל טבלו ורחצו עצמם לפני מתן תורה, ובהזאה - כאן, לאחר מתן תורה במעמד כריתת הברית.

ב. עליית משה והזקנים אל ה' (פסוקים ט-יא) 88

לאחר כריתת הברית, קיים משה את ציווי ה' ועלה עם אהרן, נדב ואביהוא וזקני ישראל אל ה' ההרה.

”וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל” (פסוק י)

זקני ישראל ראו את כבודו של ה'. ומהו כבודו?

”בְּמַעֲשֵׂה לְבַנְתֵּי הַסִּפִּיר”

כמו אבן הספיר (סוג של יהלום), שצבעה היה לבן ומבריק מאד.

”וּבְעֵצֵם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר”

כמו השמים הבהירים, כפי שהם נראים ביום.

”וְאֵל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שִׁלַּח יָדוֹ” (פסוק יא)

אצילי בני ישראל אלו הזקנים, ונקראו כך כי היו הגדולים בעם. ה' לא שלח ידו לפגוע בזקנים, כי עלו ברשות אל ההר ולא התקרבו עד ראשו אלא השתחוו מרחוק.

”וַיַּחֲזוּ אֶת הָאֱלֹקִים”

📖 "ויחזו" - ראו.

הזקנים ראו את כבוד ה' לאחר שעלו והשתחוו מרחוק כפי שצוו.

”וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂתּוּ”

הזקנים וכל ישראל ערכו סעודה לכבוד קבלת התורה ובה אכלו מן השלמים, שמחו ושתו יין.

ג. עליית משה אל ההר למשך ארבעים יום (פסוקים יב-יח) 59

”וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהִיא שָׁם” (פסוק יב)

אחרי ראיית המראה בהר - עם אהרן, נדב ואביהוא והזקנים - ירד משה מן ההר, ואז ציווהו ה' לעלות אליו שוב להר לקבל את הלוחות.

”וְאַתְּנָה לְךָ אֶת לַחַת הָאֲבֹן

וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר פָּתַבְתִּי לְהוֹרְתָם”

ה' הבטיח למשה שיתן לו את הלוחות עם התורה והמצוה שכתב עליהם - עשרת הדברות.

”וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיְהוֹשֻׁעַ מִשְׁרָתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹקִים”

מדוע הלך יהושע עם משה, הרי רק משה עלה אל ההר?

יהושע היה תלמידו הנאמן ביותר של משה, וכשם שלא מש (זו) מתוך אהלו של משה, כך לא עזב את משה בעלותו להר וליווה אותו עד תחתית ההר.

אחרי שעלה משה להר נשאר יהושע בתחתית ההר, שם בנה אהל וחיכה למשה לבדו במשך ארבעים יום וארבעים לילה.

מדוע עשה זאת יהושע?

יהושע אהב את משה מאד, ורצה להיות במחיצתו כל זמן שאפשר. הוא גם כיבד מאד את משה ולא רצה שיחזור לבדו למחנה. כך ישב לו יהושע ימים רבים מחכה יום יום לבואו של משה ומצפה לשמוע ממנו את דברי ה' - דברי אלקים חיים.

”וְאֵל הַזְקֵנִים אָמַר שְׁבוּ לָנוּ בְּזֶה...” (פסוק יד)

משה אמר לזקנים שישבו במחנה לשפוט את העם במקומו.

”וַיְהִי אַהֲרֹן וְחֹר וְעַמְּכֶם מִי בַעַל דְּבָרִים יָגֵשׁ אֵלֵהֶם”

משה אמר לזקנים שאהרן וחור ישפטו יחד אתם, וכל מי שיש לו דברים וטענות קשות במיוחד יגש אל אהרן וחור.

אהרן וחור היו גדולי החכמים בישראל, ורק הם היו יכולים לדון במשפטים הקשים ביותר במקומו של משה.

מפסוק זה אנו לומדים על גדולתם של אהרן וחור בתורה - הם היו חכמים והבינו במשפטי התורה יותר מכל שבעים הזקנים, שהיו בית דינו המובחר ביותר של משה.

”וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר וַיִּכַּס הָעָנָן אֶת הָהָר” (פסוק טו)

משה עלה אל ההר ביום ז' בסיון - מספר שעות אחרי כריתת הברית ועלייתו הראשונה עם הזקנים.

משה לא עלה מיד אל ראש ההר ביום זה, אלא נשאר ששה ימים באמצע ההר, כפי שנאמר בפסוק הבא, ורק ביום השביעי (י"ג בסיון), כאשר קרא לו ה', עלה אל ראש ההר.

התעכבותו של משה לפני עלותו אל ההר היתה כדי להכין את עצמו באימה וביראה לקראת עלותו אל ה'.

”וּמִרְאֵה כְבוֹד ה' כַּאֲשֶׁר אֶכְלֵת בְּרֹאשׁ הָהָר”

לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל” (פסוק יז)

התורה מציינת שהמראה הגדול הזה היה לעיני בני ישראל, כדי שנלמד שמראה זה עשה רושם גדול בלב העם. לא נוכל לתאר את הרגשות המיוחדים שעברו על בני ישראל באותם ימים. ודאי התחזקה בלבם יראת ה', וכן גדלה התפעלותם ממשה רבנו שנכנס לתוך אש וענן ה' כאילו היה מלאך ה'.

”וַיָּבֵא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל אֶל הַהָר

וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אֲרָבָעִים יוֹם וְאֲרָבָעִים לַיְלָה” (פסוק יח)

מה לימד ה' את משה באותם ימים?

ה' לימד אותו את כל מלאכת המשכן הנמצאת בפרשות תרומה ותצוה וחלק מפרשת כי תשא. בסוף ארבעים הימים נתן לו ה' את לוחות האבן - לוחות הברית. במשך כל ארבעים הימים והלילות הללו, משה לא אכל ולא שתה דבר והיה כמו מלאך ה'.

מקורות לפרק כ"ד

פסוקים א'-ב': דברי ה' אלו ביום ו' בסיון אחר מתן תורה - רמב"ן: "והנה הפרשיות כולן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד, בו ביום, אמר השם אל משה: 'כה תאמר אל בני ישראל... ואמר לו אחרי צוותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן... וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר... ורבי יוסי ברבי יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים, כלומר - של סיפור העם וכתובת ספר הברית הכל כמו שפירשנו, ולזה שומעין שאמרו כהלכה" (וכך פרשו גם רשב"ם ורבנו אברהם בן הרמב"ם, ועיין באור החיים הק').

פסוק ג': שמחת העם בדברי ה' - רמב"ן: "וקבלו הכל בשמחה, ואמרו: 'כל אשר דבר ה' נעשה'".

הסיפור לעם היה ביום ו' בסיון לאחר מתן תורה - על פי רמב"ן ואברבנאל.

פסוק ד': הכתיבה בספר הברית - מבראשית ועד מתן תורה - רש"י בשם המכילתא.

מיתרו ועד סוף משפטים - רמב"ן ואבן עזרא.

הכתיבה היתה ביום ו' בערב - אברבנאל: "ואז באותו יום ה' - ו' בערב, אחרי שמשה דבר אל העם ושמעו תשובתם, כתב את כל דברי ה'".

השכמתו של משה ביום ז' בסיון - אברבנאל.

ההשכמה מורה על רצון להכנס לברית - על פי רלב"ג: "ובבקר בהשכמה השתדל להכניס ישראל בברית עם ה' יתברך".

בניית המזבח במקום מתן תורה - אבן עזרא.

שתים עשרה מצבות להקריב קרבן חגיגה לכל שבת - העמק דבר.

פסוק ה': הנערים הם הבכורות - רש"י.

הנערים לא הסיפיקו לחטוא - על פי ערובין כא ע"ב - "שלא טעמו טעם חטא".

הטעם לחנכם במצוות - חזקוני.

הפרים היו קרבנות ציבור - רלב"ג וכך כתב גם הנצי"ב בהעמק דבר.

קרבן השלמים היה לשמחה - אברבנאל: "ויזבחו זבחים שלמים לאכול ולשמוח שם לפני ה' מהפרים שהביאו שמה".

פסוק ו': קבלת הדם במזרקות ושפיכת חצי ממנו באגנות - רמב"ן: "ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שם בכלים ההם, והחצי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקיבל אותו בהם כדרך הקרבנות".

פסוק ז': הקריאה מתוך הספר למחרת כדי לשמוע מהם ששמחים בדברים כמו אתמול - על פי אברבנאל.

פסוק ח': זריקת הדם על כל העם - כך פשוטו של מקרא וכך מוכח מדברי רס"ג שכתב:

"ויזלפהו על העם", ומדברי רבנו חננאל שכתב: "הזה הדם עליהם כדי שיכנסו
בברית עם הקדוש ברוך הוא בעם".

זריקת הדם על המזבח ועל העם מורה על ברית אהבה - אברבנאל: "להורות שהעם
הנבחר התאחדו עם אלקיהם כמו שהדם נושא הנפש הוא אחד בעצמו, ולכן היה חצי
הדם בזריקה על מזבח השם וחציו לזרוק על העם".

השם רוצה לכרות בעצמו את הברית - על פי ספורנו: "עשה המזבח כשליח ה' יתברך
לכרות הברית, ובכך קיבל חצי הדם, וחצי האחר נזרק על העם הנכנסים עמו
לברית".

כתם הדם היה לעד וכבוד גדול, עדות ואות על הברית - רבנו חננאל.

הכניסה לברית בג' דברים - מילה, טבילה והזאה - כריתות ט ע"א: "מה אבותיכם
לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים...".

פסוק י': ראיית אלקי ישראל - ראיית כבודו - תרגום יונתן ואונקלוס וכן ברס"ג: "ויראו את

כבוד אלקי ישראל". רשב"ם: "כעין וראית את אחוריי".

"כמעשה לבנת הספיר" - כמו לובן הספיר - רס"ג: "כמעשה לובן הספיר", ובהערות
לפירושו: "היא אבן יקרה לבנה בהירה", וכן ברשב"ם ובחזקוני.

"וכעצם השמים לטוהר" - נקיים בלי עננים - רשב"ם: "כשמים ברורים בלא
עננים".

פסוק י"א: "אצילי בני ישראל" הם הזקנים - רש"י, רמב"ן ורשב"ם.

"לא שלח ידו" - מפני שזהרו ולא היו ראויים לעונש - רמב"ן: "בעבור שאמר:
'יהכהניס והעם אל יהרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בסי', הודיע בכאן שזהרו בכך ולא
פרץ בהם פרץ".

"ויחזו את האלקים" - במובן חיובי, שראו מראה ברשות - רמב"ן: "כי היו אצילי
בני ישראל ראויים למה שחזו במחזה הזה". וכן משמע מעוד ראשונים: עיין באבן
עזרא וברשב"ם, שלא כרש"י בפירושו הראשון.

"ויאכלו וישתו" - במובן חיובי, שאכלו ושמחו לכבוד קבלת התורה - רמב"ן: "וטעם
וישתו - שעשו שמחה ויום טוב כי כן חובה לשמוע בקבלת התורה... אמר רבי אלעזר:
מכאן שעושים משתה להגמרה של תורה... ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשוי"
(מובא בפירושו השני באבן עזרא הקצרה).

פסוק י"ב: הציווי למשה לעלות לראש ההר - ספרנו: "לראש ההר, שאחר שנגש יותר מן העולים עמו, כאמרו: 'ונגש משה לבדו', ועם כל זה לא עלה אל ראש ההר... אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד ה'". וראה גם דברי אברבנאל. "התורה והמצוה" הן עשרת הדברות - על פי אבן עזרא, אלא שהוא פירש "התורה" - זה הדיבר הראשון, "והמצוה" - הן שאר הדברות, ואנו פרשנו על פי דרכו, אבל בצורה יותר מובנת לילדים.

פסוק י"ג: יהושע ליווה את משה - רש"י: "ואומר אני שהיה התלמיד מלווה לרב".
המנעותו של יהושע לעלות להר - רש"י שם: "שאינו רשאי לילך משם והלאה".
המתנת יהושע מתחת להר - כפי שמשתמע לעיל (לב, יז), וכך כתב אבן עזרא.